

Trần Hồng

SẮC BÙA MỪNG XUÂN

*“Sắc bùa là sắc bùa ơi,
Trông cho tới Tết ăn xôi với chè”.*

Ngày xưa, ba ngày Tết và trong những ngày vui xuân luôn có hát sắc bùa đi chúc mừng mọi nhà. Từ người lớn đến trẻ con, suốt bốn mùa lao động cực nhọc, mong đến ngày Tết để được nghỉ ngơi, vui chơi. Cái ao ước được xem hát sắc bùa trong năm mới là điều quen thuộc.

Nhà giàu cho chí nhà nghèo
Ngày ba mươi Tết thịt heo trong nhà.

Đó là chuyện tất nhiên, cũng như ba ngày Tết có hát sắc bùa là nhất định phải có. Theo từ điển, “sắc” là một lệnh ba ra, “bùa” là lá bùa đeo trong người hay dán trong nhà để hộ mệnh, trừ tà ma, tránh điều dữ. mong cho con cái, gia đình sức khỏe làm ăn thịnh vượng. Có nơi còn gọi là “khắc bùa”. Ở Ba Tri (Bến Tre) gọi là “sức bùa”. Chưa biết rõ từ này, chờ các nhà nghiên cứu định nghĩa cho vậy. Ta chỉ biết hát sắc bùa, một hình thức vui chơi có tính nghệ thuật, có ca múa, nhạc như một sinh hoạt văn nghệ quần chúng với đầy đủ tính chất sáng tạo, kiến tạo của các nghệ nhân trong dân gian vùng nông thôn ngày xưa. Từ Thanh Hoá, Nghệ An, Hà Tĩnh, Quảng Bình, Trị Thiên - Huế, Quảng Nam, Quảng Ngãi, Bình Định vào đến các tỉnh Nam bộ đều có hát sắc bùa mừng xuân, chúc Tết trong những ngày nguyên đán, họ còn đi giao lưu với các tỉnh bạn trong ngày xuân như một đoàn nghệ thuật, giống các tổ chức nghề nghiệp văn nghệ dân gian khác như hô bài chòi, hát bã trạo, hò đua linh... ở vùng nông

thôn, miền trung du hay ven sông biển ngày xưa. Hiện nay ở xã Duy Châu, huyện Duy Xuyên hay huyện Đại Lộc (Quảng Nam) đã phục hồi hát sắc bùa đi mừng Xuân, chúc Tết trong những năm qua. Ở Ba Tri (Tỉnh Bến Tre) còn giữ được một đội hát sắc bùa theo bài bản, ca, múa, nhạc rất cổ. Trước ngày Cách mạng Tháng Tám, khoảng 1940 – 1944, có gánh hát sắc bùa của ông Trịnh Thiện ở Phố An, huyện Đức Phổ (Quảng Ngãi), sắm đầy đủ phục trang, đàn, kèn, trống, sinh tiền, thường kéo đi lưu diễn trong các ngày xuân khắp nơi trong tỉnh Quảng Ngãi và một vài nơi tại các tỉnh bạn như một đơn vị nghệ thuật chuyên nghiệp.

Một gánh hát sắc bùa thường là cha truyền con nối, lắt “diễn viên”, nhạc công phần nhiều là con cháu trong nhà và một số anh em quanh làng có năng khiếu múa ca để lập đoàn, do một người đứng ra làm “Cái”, ông này có tuổi, có năng khiếu kiến tạc, bày vẽ được ca, múa, sắp xếp chương trình, giao tiếp với lý, hương, chức sắc trong làng, tổng, phủ để xin được đến nơi này, nơi khác chúc tụng, hát múa sắc bùa mừng xuân. Ông này như một trưởng đoàn, kiêm luôn sáng tác ca, múa và chỉ đạo nghệ thuật đầy tài năng, đáp ứng được thị hiếu quần chúng lúc bấy giờ.

Một đội hát sắc bùa có 8 nữ, 8 nam hát, múa. Nhạc có trống, kèn, nhị, sáo, thanh la. Trống cơm và sinh tiền là nhạc gõ đặc trưng của sắc bùa. Các em “diễn viên” trẻ, độ 15, 16 tuổi, có thanh sắc, dáng đẹp, xinh tươi. Trai cắt tóc ngắn, gọn gàng, gái để tóc dài nửa lưng, có kẹp và thả hoa trên mái tóc. Đeo hoa tai, cổ mang kiềng bạc sáng loáng, cổ tay đeo vòng kim loại bằng đồng, thau, bạc hay vòng mã não... Con trai bịt khăn màu, thắt hoa hai bên tai, có tua ngũ sắc buông xuống, áo quần có viền nẹp xanh, đỏ. Chân quấn xà cạp, thắt dây lưng đủ màu, thả tua bên hông dài xuống. Tay cầm trống con, kiếm, cung, dao, giáo, mác, lồng đèn... để biểu diễn theo từng tiết mục.

Con gái chít khăn đủ màu, thắt hoa thả tua hai bên tai, áo dài đến nửa bắp vế, có thắt lưng màu hoa lý hay vàng, đỏ. Quần trắng áo dài có thêu chỉ xanh đỏ sặc sỡ, trước ngực có yếm xâu, thêu hoa hình con bướm. Tay cầm lồng đèn, khi múa đèn, hoặc cầm trống con, mang trống cơm trước bụng, thường là đôi sinh tiền để múa sinh tiền và đệm nhịp.

Nhạc thường là hoà tấu các bài Ngũ điểm, Xàng xê, Xâu tá, Lưu thủy, Kim tiền, Ninh bản, Bài tạ và đệm các bài dân ca, điệu lý cùng biểu diễn với diễn viên ca, múa từng tiết mục của buổi diễn.

Đội sắc bùa theo lệnh của người “cầm cái” tập hợp xếp hàng tại nơi xuất phát. Trống đánh ba hồi, nhạc nổi lên rộn rã. Đội sắc bùa đi theo người “cái”, đến trước cổng nhà của một người chủ nào mời tới, có lệnh dừng lại.

“Con” hát bài Mở ngõ:

*-Mở ngõ, mở ngõ
Trong nhà nghe rõ
Mở ngõ cho sắc bùa vào!*

Lúc này chủ nhà đứng phía trong ngõ, khăn áo chỉnh tề bước ra mở ngõ chào rước, một người theo sau bưng mâm trầu cau, rượu, bánh trái ra chào mừng. Người bắt “cái” xướng nghiêm trang:

*Năm mới xin mở lời chào
Kính chúc chủ gia an khang trường thọ*

Con đồng thanh: *Kính chúc gia chủ an khang trường thọ (3 lần)*

Nhạc nổi lên, người cầm cái theo chủ nhà đến trước miếu Thổ thần trong vườn, cho đội sắc bùa xếp hai hàng dọc trước miếu. Vị chủ nhà thắp hương khấn vái theo tiếng trống đánh 3 tiếng một. Người Cái và Con hát bài “*Tại miếu Thổ thần*” (Nhạc)

Cái: *(Mà là) Mấy lời (tui) tạ ông Thổ thần*

Trăm quan bốn vị phò trì chủ gia

Con: *(Mà là) Chủ gia (nay) tươm tất lòng thờ*

Bổng đâu phú thấy, thấy Ngài vong linh...

Ban cho gia chủ (được) Phước, Lộc an ninh lâu dài..

Xong lễ tạ miếu Thổ thần, các đội sắc bùa theo tiếng nhạc rộn ràng tiến vào đứng hai hàng trước sân. Bà con, cô bác, trẻ em chạy vào theo đứng chật cả sân hớn hờ vui cười.

Cái: *Sắc bùa là sắc bùa ta*

Bà con cô bác mời ra xem sắc bùa

(Con đồng thanh theo nhạc 3 lần câu này)

Bà con, cô bác theo thứ tự, người có vai vế trong xã hội, người già ngồi các ghế ở hàng trên và ghế dài đặt vòng quanh sân, chính giữa chừa một khoảng rộng làm chỗ diễn. Sau các hàng ghế, bà con cô bác, thanh niên nam nữ đứng phía ngoài. Các em bé được ngồi trật tự phía trước các hàng ghế, gần với chỗ biểu diễn. Khi mọi người đã an vị, chờ xem đội sắc bùa múa hát, sau khi đã làm các thủ tục đầu tiên xong.

Đây là buổi biểu diễn thật sự của đội sắc bùa.

Một hồi trống giục dồn dã, sau 9 tiếng trống. Nhạc tấu rộn rã, nhịp nhàng, người cầm Cái dẫn đầu, Con chạy lúp xúp theo tạo thành một vòng vo, uốn lượn như con rắn dài, nam, nữ chen kẽ nhau, chạy hình tròn ốc vào trong rồi lộn vòng rộng ra ngoài, chạy xuống rồi tách ra thành hai hàng, chạy đan qua lại rồi thành hàng 3, hàng 4 lại từ từ toả ra thành vòng tròn lớn, theo tiếng sênh tiền và trống, bạn “Con” ngồi cả xuống. Người “Cái” đứng giữa xướng:

Cái: *Bớ hò con! Hò con: (Đồng thanh) Dạ! (to)*

Cái: *Cúi đầu ba vái tổ tông*

Linh thiêng cõi thọ giúp cháu con được nhờ

Sắc bùa ca múa bây giờ

Chúc mừng cô bác khỏi chờ đợi lâu

Con: *Sắc bùa ca múa bây giờ*

Chúc mừng cô bác khỏi chờ đợi lâu (3 lần)

Bây giờ là chương trình ca múa, văn nghệ lần lượt biểu diễn chúc Tết. Đầu tiên là điệu múa *Chúc rượu*:

Rượu ngọc, rượu ngọc thơm nức mùi hương

Chén quỳnh nâng chúc đón tân xuân

Cung chúc tỏ lòng ba kính mến

Chén rượu dân lên mừng, chén rượu dân (ứ) lên!

Các em nữ tay bưng một khay có bình rượu hình củ tỏi và vài cái ly, theo nhạc, các em vừa múa, vừa hát, các bạn trai hoà nhịp sinh tiền rộn rã. Múa hát uốn lượn thân hình mềm mại, lộn vòng các khay rượu qua người mà không đổ. Các em quỳ xuống trước mặt các ông bà hay các vị chức sắc có mặt, ông bà chủ nhà, hai tay các em nâng khay rượu khỏi trán, có 2 ly rượu rót sẵn mời các vị uống một ly rượu xuân để chúc mừng năm mới. Tiếng vỗ tay, tiếng cười vui tán thưởng đội sắc bùa. Có người bỏ tiền thưởng vào khay, gọi là ban lộc cho các em.

Xong múa “Chúc rượu là bài hát Lý mừng xuân:

Tân xuân bước tới nhà người

Trăm hoa đua nở dịu mùi ngát hương

Chúng tôi làm lễ từ đường

Trăm hoa đua nở ngát hương dịu mùi

Xong bài Lý mừng xuân là bài Lý hoa thơm hát đối đáp giao duyên giữa các nam, nữ:

Hoa thơm nở vắng trên đèo

Kẻ chọc người khèo chẳng đặt một bông

Nam: *Ớ người đứng giữa thình không*

Tự nhiên mà gặp một bông ba lài.

Mọi người theo dõi, các em gái đáp lại theo Lý vẽ rồng

Vẽ rồng khôn vẽ đặt vi

Biết người biết mặt nào ai biết lòng?

Nam: *Ớ em ơi! Thương không nói thiệt cho lòng*

Chiêm bao (tình mà) anh cũng..

Câu hát bỏ lửng, nhưng ý tứ cũng rõ ràng, mọi người tán thưởng bằng những tràng vỗ tay vang dội. Nãy giờ các em bé say sưa

xem múa, hát. Để đáp ứng tình cảm của các em, bài hát đố các loài hoa, có tính vui nhộn, hài hước:

*Trời làm hạn hán Xuống nước mà chìm
Nước biển mặn mèi Là hoa bông đá
Vác móng mà xoi Làm bạn với cá
Là hoa bông giếng Là hoa san hô
Hay bay hay liệng Ở Hán sang Hồ?
Là hoa chim chim Là hoa bông khách...*

Các loài cá:

*Cá biển cá bầy Mỗi người một cái
Cả nhà ăn rày? Là con cá hanh
Là con cá nục Hay nhảy chung quanh
Cắt ra nhiều khúc Là con cá ngựa
Là con cá chính Ăn ngày ba bữa?
Đi lại rập rình Là con cá cơm
Là con cá ve Ăn chẳng kịp đơm?
Che nón gần nghe Là con cá hốc...
Là con cá mại*

Chẳng những các em bé thích thú với điệu hát lô tô nhịp nhàng, vui nhộn, đối đáp thông minh, bất ngờ đã cuốn hút cả người lớn cùng vui theo. Các em còn nghe các bài về trái cây, về các loài chim, về nói láo, về thằng lười...

Hay về *Con gái đồng trinh*: (Nhạc) (Có một vai nữ và vài anh lính diễn như một tiểu phẩm):

*Em là con gái đồng trinh
Em đi gánh nước qua dinh ông Nghè
Ông Nghè sai lính ra ve
Em lạy ông Nghè, em đã có con
Cái má em tròn, đường tóc em ngay...*

Tiếng hát, tiếng đàn, tiếng cười cứ kéo dài mãi. Qua các điệu lý, hát đối đáp, lô tô, qua phần chúc mừng của chủ nhà, nếu chủ nhà

làm nghề nông hay nghề biển, nuôi tằm, hái dâu, dệt vải, hoặc chủ nhà làm nghề thợ mộc, làm thầy thuốc bắc, đi cúng, học trò... đều có bài chúc. (Có sẵn hoặc kiến tại của người Cái).

Chúc gia đình làm nghề nông

Cái kể: *Nhớ xưa Nghiêu Thuấn, người ở non Lịch Sơn*

*Voi thấy có nhơn, xuống cày giúp ruộng
Chim liền bay xuống, cắn cỏ mà tha
Thiên hạ đồn xa, vua Nghiêu đem lại
Mấy đám gò khai phá, dòng lưu thủy lấp bồi
Có đôi trâu ở núi Đông Lôi
Trời sai xuống giúp dân làm ruộng
Thần Nông rộng lượng, dạy dân đóng cày bừa
Phút bâu chừ nhiều gió thuận mưa
Vua khuyên bảo dạy dân làm ruộng*

Con xô:

<i>Làm ruộng làm ruộng</i>	<i>Chỗ sâu ta bừa</i>
<i>Cày lên trở xuống</i>	<i>Chỗ gò ta dựng</i>
<i>Cuốc góc đắp bờ</i>	<i>Mấy chỗ khô cứng</i>
<i>Trang trái cho mềm</i>	<i>Gié thẳng mà dài</i>
<i>Kêu các chị em</i>	<i>Có gái có trai</i>
<i>Nhỏ mạ cùng cấy</i>	<i>Trâu xe kéo chở</i>
<i>Không cấy lúa bén</i>	<i>Trong nhà rục rở</i>
<i>Cùng là nhe đen</i>	<i>Lúa chắt nghênh ngang</i>
<i>Ai ai cũng khen</i>	<i>Đỗ hết kho tàng</i>
<i>Ruộng này đã tốt</i>	<i>Dư ăn, dư để...</i>
<i>Bông dài đuồn đuột</i>	

Chúc gia đình làm nghề nông

Cái kể: *Nhớ xưa Vương Mẫu, mơ thấy nhện giăng*

*Dạy dân làm ăn, lưới săn lưới cá
Sấm thuyên cũng giã, nò, rớ, đó, đặng*

Mặc sức biển sông, giàu lòng bủa kéo
Hôm mai gió dịu, cá chở đầy thuyền
Ông bà cho ăn, biển sông giúp vận...

Con xô: Đẩy lưới đẩy lưới   Ông cào đồ đồng
Lưới quét lưới quanh   Cá đựng đầy nhà
Lưới mảnh lưới lợi   Ông mới chia ra
Cá bè cá đối   Mỗi phần chực gánh
Cá trích cá môn   Rồi ông sẽ tính
Cá nục cá cơm   Ra biển là ăn...
Cá thu cá giống

Chúc gia đình thợ mộc

Cái kể: Xưa có ông Lỗ Ban tài trí khôn ngoan
Chạm con điều gỗ, đã bay lại đồ
Cho cha cưới chơi, cưới qua nước người
Học nghề thợ mộc

Con xô: Thợ mộc thợ mộc   Ông thợ khôn ngoan
Đẽo, bào ky cúc   Ai ai cũng muốn
Chạm trở tối ngày   Lệnh trên phán xuống
Khéo léo chân tay   Thương thợ bàn tay vàng
Đường vân chỉ đậm   Phú quý giàu sang
Léo giường lèo ghế   Gia đình hưởng lộc...
Chỉ niễng ngoài trong

Biết chủ nhà làm nghề nuôi tằm, dệt lụa, người cầm lái cất giọng
chúc:

Sắc bùa là sắc bùa sang
Chúc sang năm mới tằm tang được mùa
Được tằm được kén được tơ
Được luôn chàng rể thi thơ hơn người
(Con xô bài này lặp lại hai lần)

Bà con cười vui, chủ nhà thích chí mang ra mấy đòn bánh tét và
nào là bánh khô, bánh nổ, bánh thuẫn, bánh mè. Trên mâm, một

nặng đầu heo và một số tiền thưởng. Gia đình và bà con có mặt cùng đứng lên chào mừng các đoàn sắc bùa năm mới vui vẻ, hát hay, múa giỏi, hẹn Tết sang năm lại về với bà con. Người cầm cái đứng lên nhận quà năm mới. Ông xướng: *Bớ hò con!* (Dạ to)

Cái: *Cử nhạc lên!* – Nhạc: *Dạ* (và tấu lên bài nhạc vui)

Cái: *Sắc bùa là sắc bùa thương*

Chúc qua năm mới bình yên mọi nhà

Con xô: *Chúc qua năm mới bình yên mọi nhà (3 lần)*¹

Chương trình văn nghệ chúc mừng năm mới còn nhiều như: múa kiếm, côn, múa đèn, múa trống, sinh tiền. Hát Lý vọng phu, Lý nước đứng, Lý ba con ngựa về dinh Ông... rất phong phú. Nhưng để đảm bảo cho đoàn sắc bùa còn phải tiếp tục đến các gia đình khác nữa nên bà con lại chạy theo, các em cũng bám theo chân đoàn để xem cho đã. Bất kỳ giàu hay nghèo, có mời hay không mời, đoàn sắc bùa đều đến hết mọi nhà để chúc một vài lời, múa hát một vài bài, đem lại lời vui, một niềm tin cho gia chủ một năm mới đầy hy vọng, làm ăn phát đạt hơn. Cứ như thế, hết nhà này đến nhà khác, hòa trong tiếng trống, tiếng pháo, tiếng mõ, tiếng hô bài chòi và các trò chơi trong ngày Tết Nguyên đán ở làng quê xưa rất đậm đà, vui tươi và đầy ý nghĩa. Tình làng nghĩa xóm, ghi đậm một sinh hoạt vui chơi đầy tình bác ái, cộng đồng, một nét đẹp của văn hóa dân tộc trong dân gian ngày xưa.

Bưởi

---

¹ Có tham khảo *Hát sắc bùa xứ Quảng* của giáo sư Lê trí Viễn.

Bưởi